

Ludmila Durdíková-Faucher

Česká autorka spoluzakladatelkou moderní ediční koncepce francouzské literatury pro děti a mládež

— Milena Šubrtová —

Za jednoho z prvních iniciátorů moderní dětské knížky je v evropském literárním prostoru považován Paul Faucher (1898–1967), zakladatel dnes legendární a čtenářsky stále živé edice Albums du Père Castor. V českém prostředí je však málo známé, že spolutvůrkyní této nové literární, výtvarné a ediční koncepce byla Ludmila Durdíková-Faucher, česká spisovatelka, překladatelka, literární kritička, editorka a manželka francouzského autora a vydavatele.

Ludmila Durdíková se narodila 1. dubna 1899 v Praze. Její otec Václav Durdík působil jako lékař ve Slavkově, od roku 1910 jako městský policejní a hasičský lékař v Praze. Rodinné prostředí bylo prochnuto altruismem, silným sociálním cítěním, čínorodostí a osobní angažovaností. Durdíková od roku 1914 pomáhala otci při ošetřování raněných vojáků, a byla tak již jako patnáctiletá konfrontována s neuvěřitelným lidským utrpením. Od konce první světové války až do roku 1933 se jako asistentka pohybovala v blízkosti pedagoga Františka Bakule v Jedličkově ústavu. V roce 1919 Bakule z Jedličkova ústavu odešel kvůli neshodám v hospodaření a výchovných metodách. Spolu s ním ústav opustili někteří dětské chovanci i zaměstnanci s ideou

nadále pracovat experimentálními metodami. Jednou z členek této Bakulovy družiny, jak se začali nazývat, se stala i Durdíková.

Bakule znal Durdíkovou od jejích takřka dětských let a cenil si nejenom jejího temperamentu, odvahy a inteligence, ale především její empatie. V předmluvě k její knižní prvotině *Šarkán* (1921) uvádí: „Lidka stala se mi citlivou deskou, na níž se moje lidičky obrazy v nedbalcích: když ona mezi nimi byla, nemyslíly děti na to, čím chtějí být a jevíly se vždy jen, čím byly“ (Bakule 1921: 5). Pro Durdíkovou pak Bakulova družina představovala prakticky druhou rodinu, trvalý formativní pramen, ale rovněž inspiraci k literární tvorbě. Za ideály, které Bakule jako předchůdce a průkopník moderní integrativní pedagogiky prosazoval, se ostře postavila i v roce 1934, kdy se Bakulův ústav dostal po hospodářské krizi do finančních problémů. Coby jediná autorka monotematického čísla Věstníku Bakulova ústavu s názvem *Žde se vraždí... Případ Bakulův* (1934) se jednoznačně vyjádřila ke kampani, jež byla účelově rozpoutána v roce 1933 pro diskreditaci Bakulova ústavu.

K osudovému setkání, při němž se protála osobní i profesní dráha Durdíkové a Fauchera, došlo v roce 1929. Fauchera, jenž byl díky své nakladatelské činnosti v kontaktu s předními pedagogy a psychology té doby (Pierre Bovet, Édouard Claparède, Jean Piaget, Maria Montessori), Bakulova práce s dětmi zaujala. Podílel se na organizaci koncertního turné Bakulových zpěváků v roce 1929 po Francii a během té doby se sblížil s Durdíkovou. Inteligentní mladá žena s bohatou pedagogickou zkušeností a literárními ambicemi se záhy stala spoluiniciátorkou Faucherových novátorských edičních projektů. Durdíková se za Fauchera provdala roku 1932 a pobývala s ním od roku 1933 ve Francii, převážně v Paříži, až do své smrti 8. března 1955.

Durdíková se celý život intenzivně zajímala o literární dění a v kvasu bohatého kulturního života po roce 1918 se do něj přirozeně zapojila. Po krátkém vzplanutí pro ruské revoluční ideály se brzy oprostila od marxistických dogmat. Přátelské vazby ji pojily k Devětsilu, stýkala se mimo jiné s Vítězslavem Nezvallem, Františkem Halasem, Janem Čepem a Toyen; ve Francii k jejím přátelům patřili André Breton a Paul Fort. Literární vlohy prokázala i překladatelskou aktivitou. Překládala především z ruštiny a němčiny, například *Vojnu a mír* (1869) Lva Nikolajeviče Tolstého (2. díl, 1929) či *Cestu okřídlenému Erosu* (1923) Alexandry Michajlovny Kollontajové (1925). Přispívala do řady periodik jak drobnými prózami a publicistickými texty, tak překlady.

Autorčiny rané literární práce vznikaly ještě v Praze. V roce 1917 začíná psát deník, který má sloužit jako kronika ústavu, potažmo kronika

dětských osudů a epizod z jejich života. Volí přitom metaforické přirovnání – dětské osudy a povahy jsou pro ni jako střípky kaleidoskopu, které společným životem vytvářejí obdivuhodný a neustále překvapivě proměnlivý obraz. V rukopise jsou znatelné pozdější nepatrné revize a úpravy, směřující ke stylistickému pročištění textu; již od počátku je tedy přítomen nikoli pouze osobní, ale také literární záměr. Nejde jenom o kroniku všedního žití. Mladička Durdíková dokáže své postřehy z Jedličkova ústavu přetavit v zobecňující tvrzení a prozrazuje svoji vnímavost k různým přístupům učitelů a vychovatelů k jejich svěřencům. Durdíková se těmito praktickými pozorováními formuje i jako pedagožka. Ještě vzdálena terminologii oboru intuitivně oceňuje dnes tolik populární mezipředmětové vztahy a přesahy, výchovu ke kompetencím v rámci široce formulovaných vzdělávacích okruhů:

Z přírodopisu kamzíků. Jak to přijde, že se udrží na takový malý špičce? šťárá Toník. V témže okamžiku jsou přeneseni v jiný svět. V svět fyziky. Zmizely vysoké, hrdé Alpy. I postava smělého zvířete. Zapomenuty knížky. Rozvrh se marně hlásí o své právo. Právo přírodopisné hodiny... Pan ředitel vykládá. O těžišti tělesa. Článek jindy snad suchopárný. Dnes dýše životem. Dnes potřebují vědět. Jak že to přijde – že se udrží. Kamzíků na vršku skály... (Durdíková, rkp.: nestr.)¹

Již od prvních stránek rukopisné kroniky tušíme za jejími řádky skutečnou literátku, která má v raném věku vyhraněný styl: krátká slovní spojení nahrazující větné celky, výstižná charakterizace prostřednictvím detailu. Úspornými prostředky dokáže evokovat atmosféru. Synekdochicky volené scény a výjevy z každodenního života v sobě tají určitou dramatickост, zvláště když si uvědomíme, že autorka píše o dětech s těžkým zdravotním postižením.

V kronice obdivně přibližuje autoritu „pana ředitele“ Bakuleho, jehož vzor ji nepochybně formoval. Knižní prvotinu *Šarkán* psala z jeho popudu a všestranně zaměřený Bakule jí byl rádcem i kritikem.² Zprvu sám zaznamenával Lídiny postřehy, jimž dokázala vtisknout pointu. Když si však všiml jejího vypravěčského talentu, vybídnul ji

1 Citováno z nestránkované rukopisné kroniky Ludmily Durdíkové, uložené v archivech Médiathèque Père Castor, Meuzac.

2 Bakule připisoval estetické výchově veliký význam a lze ho bez nadsázky považovat za jednoho z prvních českých pedagogů, který docenil význam tvůrčího psaní a interpretace. O jeho metodologii slohové výchovy vypovídá publikace *Vodníci* (rkp 1906, tiskem 2007 ve francouzském překladu), která vychází ze slohových prací dětí ze školy v Malé Skále.

k samostatnému literárnímu zpracování těchto historek. Společně text dále cizelovali hlasitým předčítáním.

Proza *Šarkán* vznikala v letech 1916–1917, tedy téměř paralelně s rukopisnou kronikou, a lze ji považovat za skutečně juvenilní tvorbu, přesto zarazí osobitým stylem a pronikavostí pohledu, kterým je protagonista nazírán. V *Šarkánovi* podává Durdíková portrét svého dětského přítele Jaroslava Zdrůbeckého, přezdívaného Šarkán, který později působil jako výtvarník. Podtitul prózy (*Psychologické otázky nejmladšího z Bakulovy družiny*) naznačuje určitou mozaikovitost kompozice. V krátkých kapitolkách předkládá autorka výjevy z každodenního ústavního života malého chlapce. Z epizodických útržků, mnohdy anekdotického charakteru, sestavuje portrét svého Šarkána coby statečného chlapce, který již dávno přijal handicap jako součást své identity a je schopen poprat se se životem.

Již v této próze Durdíková pracovala svůj osobitý styl, založený na výrazové úspornosti. Jednoduchá větná stavba a nepřiliš rozvitá souvětí její vypravěčskou promluvu výrazně dynamizují, stejně jako reprodukce dialogů bez zbytečných uvozovacích vět. Často oslovuje adresáta, projektovaného mimo svět literární fikce, a vyprávění tím získává na osobní naléhavosti. Právem se lze domnívat, že úspěch její pozdější tvorby pro děti vyvěral i z tohoto typického jazykového stylu, založeného na emočně silné umělecké zkratce.

V následující próze *Tuláci* (1926), s podtitulem *Historky čtyř z Bakulovy družiny*, autorka rekapituluje nelehké životní období, kdy se družina po ztrátě pražského zázemí musela rozdělit. Zatímco část pořádala výchovné přednášky s praktickými demonstracemi, Durdíková zařídila koncesi na pořádání loutkových představení a se skupinou tří přátel se střídavě vlakem, střídavě pěšky vydala na kočovnou dráhu s vlastnoručně vyrobenými loutkami a kulisami, inspirována českou loutkářskou tradicí. Text přibližuje hereckou pouť čtveřice s jejími úspěchy i propady a prozrazuje okouzlení svobodou tuláctví, byť si autorka dobře uvědomuje a na vlastní kůži pociťuje i stinné stránky „tuláckého království“. Autorčin nesentimentální pohled na handicap se nezříká humorného odstupu a ironie, která v dobové literatuře s tematikou handicapu chyběla. Skupinka věčně hladových kočovníků křížuje Čechy a Moravu a Durdíková osvědčuje literární talent i ve zdařilých charakteristikách míjené krajiny. V několika větách dokáže zachytit jedinečnou atmosféru místa i mentalitu obyvatel. Její vnímání přírody je prosyceno antropomorfizací – jako by živoucí krajina vypovídala o lidech lépe než oni sami. Se smyslem pro charakterizační detail

předkládá obraz jednotlivých koutů naší země, a její próza se tak přiražuje i k popřevratové vlastenecky orientované literární linii. Tematizací světa handicapovaných však její rámec překračuje.

Útlá próza *Děti zhaslých očí* dedikovaná Paulu Faucherovi byla vydána v roce 1929. Ačkoli v ní Durdíková poprvé uhýbá od přímého přiznaného ztvárnění autobiografických zkušeností, i tato próza prozrazuje inspiraci z autopsie. Osmnáctiletá Klára se ze sympatií ke starému lékaři rozhodne zpříjemnit prázdniny skupince šesti nevidomých dětí z ústavu a vezme je do hor. Hned při prvním kontaktu s nimi je ale konfrontována s vlastním selháním – cítí ve společnosti některých dětí hrůzu z jejich fyzického znetvoření, rozhoduje se však „srdcem“ a pokouší se k nim najít cestu bez předsudků. Přístup ke svěřencům je zprvu poznamenán rozpaky, které pramení z nedostatku zkušeností, ale také mladickým sobectvím, jež si neuvědomuje specifika či omezení plynoucí z handicapu dětí.

Klára, jakési autorčino stylizované alter ego, nahlíží na postavy dětí z personální vypravěčské perspektivy, která umožňuje proniknout do jejích myšlenek, pocitů, niterných zmatků v konfrontaci s handicapem. Dívka pomáhá svěřeným dětem, přivyklym ústavním zdem, objevit radosti každodenního života v přímém kontaktu s přírodou. Sama se přitom od svých svěřenců také učí; děti, těžce zkoušené vlastním handicapem, jsou schopny empatie ve větší míře než Klára. Vzájemně se obohacují, Klára se pod vlivem nevidomých dětí stává citlivější a vnímavější.

Výše uvedené prózy byly jedny z prvních, které v rámci české literatury dokázaly přiblížit svět handicapovaných dětí z jejich vlastní perspektivy, optimisticky, realisticky a bez sentimentu. Autorka je koncipovala jako hold obdivovanému pedagogovi a jeho metodám práce, přesto se vyvarovala utilitárního didaktizování. Z dnešního pohledu mohou působit anachronicky, ale ve dvacátých letech minulého století představovaly výrazný zlom v nazírání na handicapované děti. Autorčinu důvěrnou znalost dětské psychiky a citlivý přístup ke snadno zranitelnému nitru handicapovaných, jež osvědčila v těchto raných prózách, můžeme vnímat jako předznamenání budoucí úspěšné tvorby pro děti.

Jedním z prvních textů Durdíkové v oblasti intencionální dětské literatury byla knížka *Včelí obec* (1937). Dva roky po francouzské edici se objevilo české vydání s dodatky F. Bakule. Vlastní vyprávění o životě včel, segmentované do stručných kapitol, doplňují „Výklady ke knize“, v nichž je přiblížena geneze knížky. Durdíková, inspirovaná *Životem*

včel od Maurice Maeterlincka, se rozhodla napsat o včelách knihu pro děti. Vznikla tak „básnická pohádka o včelách“, do níž zasáhl Bakule, jemuž bylo líto, že by „knížka měla sloužit jen zábavě“, a přetvořil ji na „básnický přírodopis o včelách“. Ilustrátor Rudolf Jarušek se vyhnul dokumentární realistické ilustraci a zobrazil včely sice s personifikační nadsázkou, ale tak, aby posílil informativnost textu. Závěrečná recepční instrukce je současně didaktickým materiálem pro práci s uměleckonaučným textem. Bakule zde nejen radí, jak pořizovat výpisky z textu či jak reprodukovat text podle osnovy a interpretovat jej na základě ilustrací, ale vybízí i k vlastní literární tvorbě. Věrný i původnímu tématu a naučnému záměru, doplňuje své závěrečné slovo odbornými ilustracemi, informacemi i odkazy na další literaturu týkající se života včel a včelařství. Knihu adresuje dětským čtenářům a jako novátorský metodický materiál současně pedagogům a rodičům pro inspiraci k tvůrčí práci s dětmi.

Počátkem třicátých let se jméno Ludmily Durdíkové, která ve Francii publikovala pod pseudonymem Lida, objevilo u titulů z tematické série *Roman des bêtes* (Román o zvířatech) specializované řady Albums du Père Castor. Sledujeme v nich růst zvířecích mláďat a jejich boj o přežití i o nezávislost. Durdíková se vyhnula dobové manýře nepřiměřeně personifikovat zvířecí hrdiny a představila je v jejich přirozeném prostředí. Aby zvířecí protagonisty lépe přiblížila dětem, zvolila cestu nenásilné antropomorfizace prostřednictvím vypravěčské perspektivy, jež zvířecím mláďatům propůjčila mentalitu malého dítěte. Jednotlicí ráz dodaly textům ilustrace ruského emigranta, výtvarníka Fjodora Rožankovského, který je signoval jako Rojan. Některé z jejích knih byly vydány jen francouzsky, jiné i v češtině: například *Panache l'écureuil* (1934; Čtverák malý veverčák, č. 1939), *Froux le lièvre* (1935; Zajíček usáček, č. 1939), *Scaf le phoque* (1936; Skaft tuleň, č. 1939), *Quipic le hérisson* (1937; Kipik ježek), *La ferme du Père Castor* (1937; Statek táty Bobra), *Plouf le canard sauvage* (1938; Žbluňk divoká kachna), *Bourru l'ours brun* (1938; Medvěd Chloupek, č. 1941), *Martin pêcheur* (1938; Rybář Martin), *Coucou* (1939; Kukačka), *Les animaux du ZOO* (1941; Zvířata ze ZOO) a *La grande nuit d'été* (1957; Dlouhá letní noc). Tyto obrázkové knihy se dočkaly vydání prakticky po celé Evropě a byly považovány za nejlepší z celé ediční řady. Durdíková se tak trvale zapsala do historie literatury pro děti a mládež a zůstala spojována výhradně s novátorskou koncepcí obrázkových knížek pro nejmenší.³

3 Viz např. hodnocení Annie Renonciat, která o Durdíkové hovoří jako o autorce „lehkého

Durdíková se do třicátých let 20. století aktivně pohybovala v pražském kulturním prostředí, přesto zůstala v českém literárním kontextu neprávem opomíjenou autorkou, kterou si posléze „přisvojila“ francouzská literatura. Jedním z prvních (a na dlouhou dobu posledních) ohlasů na její literární tvorbu byl článek Jiřího Weila „Naše krajan-ka Lida“ v *Literárních novinách* roku 1937. Weil ji považuje za jediného českého autora, který se úspěšně naturalizoval ve Francii, a upozorňuje na české prvky, které bezděčně pronikly do textů, jež se stávají první četbou francouzských dětí: „Pojednou se objeví ve francouzské dětské knize české pořekadlo nebo říkanka, najednou najdeme v knize Pere Castora o různých národech i obrázek naší malé Slovačky“ (Weil 1937: 2). Vyzdvihuje význam podobného kulturního vyslanectví.

Durdíková však ve Francii vykonala pro českou literaturu mnohem více – po celou dobu svého zdejšího pobytu zůstávala v kontaktu s českými přáteli z řad umělců i pedagogů. Jejich bohatá korespondence svědčí o úsilí, s jakým se pokoušela prosadit české autory na francouzské literární scéně. Její redaktorská práce pro nakladatelství Flammarion, jak dosvědčuje zachovaná korespondence, byla provázena obvyklými těžkostmi: vymáhání textů, které autoři přes sjednané termíny nedodávali, prokousávání se řadou bezcenných rukopisů. Přesto v této nelehké činnosti našla prostor k propagaci českých autorů literatury pro děti a mládež a zasloužila se zejména o francouzské edice děl Ferdinanda Krcha, Ladislava Havráňka a Josefa Lady.

Literární vkus a cit, ale i dobrá znalost psychologie dětského čtenáře, stejně jako důvěrná obeznámenost se světem francouzské dětské literatury byly nezbytnými předpoklady pro úspěch českých autorů na francouzské literární scéně. V literatuře pro nejmenší čtenáře, která je založena na archetypálnosti, ovšem roli v ní hraje i nejmenší detail, osvědčila Durdíková svoji schopnost zaměřit se na jakýkoli nesoulad v literární i výtvarné stránce, který by mohl ohrozit vazbu mezi uměleckým dílem a předpokládaným dětským recipientem. V dopise Krchovi z února 1934 prosí o tlumočení vzkazu pro Ladu: „Tedy mohl byste mu říci, aby nám předně *předělal kočku*. A také aby tu předělanou kočku udělal *bez mašle*. Tady kočky s mašlí neexistují. Jsou to svobodní tvorové a v mluvnici mají mužský rod. Za druhé: vypouštíme koně a králíka, protože pro pařížské děti (jakož i pro jejich rodiče!) by bylo

pera“ a připisuje jí výrazný podíl na úspěších průkopnické edice Albums du Père Castor (Renonciat 1998: 82).

nemožné imitovat jejich zvuky“.⁴ V *Nouvelles Littéraires* dostala na starost jednou měsíčně zaplnit vlastními texty či kritikami jiných autorů pravidelnou rubriku – splnil se tak její dávný sen a opět ho využila ve prospěch propagace českého literárního dění.

François Faucher, syn manželů Faucherových, vybudoval na památku rodičů informační centrum v obci Meuzac. Mediathèque zahrnuje multimediální knihovnu, dokumentační a výzkumné centrum shromažďující archivy Faucherových a animační středisko pro děti, založené na pedagogických teoriích uplatňovaných v edici Père Castor. Na plné docenění v kontextu české literatury pro děti a mládež však Lida, Ludmila Durdíková-Faucher, teprve čeká.

Prameny

DURDÍKOVÁ, Ludmila

1922 *Šarkán* (Praha: Bakulova družina)

1926 *Tuláci* (Praha: Bakulova družina)

1929 *Děti zhaslých očí* (Praha: Bakulova družina)

1939 *Čtverák malý veverčák* (Praha: Česká grafická Unie)

1939 *Skaftuleň* (Praha: Česká grafická Unie)

1939 *Ušák zajíček* (Praha: Česká grafická Unie)

1941 *Medvěd Chloupek* (Praha: Česká grafická Unie)

DURDÍKOVÁ, Ludmila – BAKULE, František

1937 *Včelí obec* (Praha: Česká grafická Unie)

DURDÍKOVÁ-FAUCHEROVÁ, Ludmila

1934 „Zde se vraždí... Případ Bakulův“, *Věstník Bakulova ústavu*, 1. čtvrtletí 1934

Literatura

BAKULE, František

1921 „Předmluva“, in Ludmila Durdíková: *Šarkán*, s. 5–7

DEFOURNY, Michel

2000 *Hommage à Lida* (Meuzac: Les Amis du Père Castor)

4 Citováno z dosud nezpracované korespondence, uložené v archivu Mediathèque Père Castor, Meuzac.

FAUCHER, François

1999 *František Bakule – enfant terrible české pedagogiky*, přel. Oldřich Janota (Praha: Portál)

RENONCIAT, Annie

1998 *Livres d'enfance, livres de France* (Paris: Hachette)

ŠUBRTOVÁ, Milena

2008 „Lída Durdíková a počátky novátorské knižní edice pro děti“, *Komenský* 133, č. 2, s. 9–12

WEIL, Jiří

1937 „Naše krajanka Lída“, *Literární noviny*, č. 4, s. 2

Ludmila Durdíková-Faucher, a Czech author and co-founder of the modern publishing concept of French literature for children and youth

This article introduces the personality and literary work of Ludmila Durdíková. In the Czech environment it is still not very well known that this Czech writer, translator, literary critic, editor and wife of the French writer and publisher Paul Faucher was the co-creator of the modern literary, artistic and publishing concept of French books for children. She wrote her first literary works while still living in Prague – when she was an assistant to František Bakule at the Jedlička Institute. Her intimate knowledge of children's psyches and her sensitive approach to the vulnerable mind of the handicapped, proved in those early books, may be seen as an indication of her future successful work for children. In France, she used the pen-name Lida and made her mark in French literature with several books from the thematic series *Roman des bêtes* (A Novel on Animals) in the specialized series Albums du Père Castor.

Keywords

Ludmila Durdíková-Faucher, literature for children and youth, Czech/French literary context, literature on handicap